महाराष्ट्र शासन

विधि व न्याय विभाग

सन १९६९ चा महाराष्ट्र अधिनियम ३०.

महाराष्ट्र माथाडी, हमाल व इतर श्रमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६९.

(दिनांक ५ नोव्हेंबर २०१५ पर्यंत सुधारित)

MAHARASHTRA ACT No. XXX OF 1969.

The Maharashtra Mathadi, Hamal and Other Manual Workers (Regulation of Employment and Welfare) Act, 1969.

(*As Modified upto 5th November 2015*)

★

व्यवस्थापक, शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई यांनी मुद्रित केले व संचालक,
शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय महाराष्ट्र राज्य, मुंबई ४०० ००४ यांनी प्रकाशित केले.

२०१५.

[**किंमत** : २७.०० रुपये]

महाराष्ट्र माथाडी, हमाल व इतर श्रमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६९.

अनुक्रमणिका

उद्देशिका

कलमे

१. संक्षिप्त नाव, व्याप्ती, प्रयुक्ती व प्रारंभ. ..

२. व्याख्या. ..

३. असंरक्षित कामगारांना नियमित नोकरी मिळावी हे निश्चित करण्यासाठी योजना. ..

४. योजना तयार करणे, योजनेमध्ये बदल करणे किंवा ती मागे घेणे. ..

५. योजना लागू करण्यासंबंधी विवाद.

६. मंडळाची रचना.

६-अ. राज्य शासनाचा एक व्यक्तीचे मंडळ नेमण्याचा अधिकार. ..

७. मंडळाचे अधिकार व कर्तव्ये. ..

८. लेखे व लेखापरीक्षा. ..

९. अनर्हता व काढून टाकणे. ..

१०. सदस्याने पदाचा राजीनामा देणे. ..

११. रिकामी जागा शक्य तितक्या लवकर भरणे. ..

१२. कामकाज योग्य आणि विधिग्राह्य असल्याचे मानणे. ..

१३. मालक आणि कामगार यांच्याकडून येणे असलेल्या रकमा निश्चित करणे. ..

१४. सल्लागार समिती. ..

१५. निरीक्षक व त्यांचे अधिकार. ..

१६. मुलांना नोकरीवर ठेवण्यास प्रतिषेध. ..

१७. कामगार न्यायालयाने अपराधांची न्याय चौकशी करणे. ..

१७-अ. मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियमाखालील कामगार न्यायालय हे या अधिनियमाखाली देखील कामगार न्यायालय असणे. ..

१७-ब. तक्रार केल्यानंतर अपराधाची दखल घेणे. ..

१७-क. कामगार न्यायालयाकडून औद्योगिक न्यायालयाकडे अपील करणे. ..

१७-ड. मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियमाखालील औद्योगिक न्यायालय हे या अधिनियमाखाली देखील औद्योगिक न्यायालय असणे. ..

१७-ई. कामगार न्यायालयाचा व औद्योगिक न्यायालयाचा निर्णय. ..

१७-फ. कामगार न्यायालयाने व औद्योगिक न्यायालयाने तीन महिन्यात प्रकरणे निकालात काढणे. ..

अनुक्रमनिका— चालू

१७-ग.	मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियमाच्या इतर संबद्ध तरतुदी लागू असणे व त्यांचे अनुसरण करणे.	..
१८.	असंरक्षित कामगारांना कामगार नुकसानभरपाई अधिनियम लागू करणे.	..
१९.	वेतन देण्याबाबत अधिनियम, १९३६ कामगारांना लागू करणे.	..
२०.	असंरक्षित स्त्री कामगारांना प्रसूति लाभ अधिनियम लागू करणे.	..
२१.	विवक्षित प्रकरणी इतर विधिखालील हक्क व विशेषाधिकार यांवर परिणाम न होणे.	..
२२.	सूट.	..
२३.	मंडळाच्या कामकाजाची चौकशी.	..
२४.	मंडळाचे अधिक्रमण.	..
२५.	संविदाद्वारा त्याग.	..
२६.	अनुसूचीची सुधारणा.	..
२७.	अपराधाबद्दल सर्वसाधारण शास्ती.	..
२७-अ.	या अधिनियमान्वये केलेल्या कार्यवाहीस संरक्षण.	..
२८.	नियम.	..
	अनुसूची.	.. ते ..

सन १९६९ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ३०.[१]

[महाराष्ट्र माथाडी, हमाल व इतर श्रमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६९.]

[या अधिनियमास उपराष्ट्रपतींची कार्यवाहक राष्ट्रपती असताना दिनांक ५ जून १९६९ रोजी अनुमती मिळाली, ही अनुमती **महाराष्ट्र शासन राजपत्र**, भाग-चार असाधारण यामध्ये दिनांक १३ जून १९६९ रोजी प्रथम प्रसिद्ध करण्यात आली.]

या अधिनियमात पुढील अधिनियमांद्वारे सुधारणा करण्यात आल्या :—

सन १९७२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७.

सन १९७४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०*. (१०-९-१९७४) †

सन १९७७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७. (१-६-१९७७) †

सन १९८१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६२. (१५-१-१९८२) †

सन १९८७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २८** (५-८-१९८७) †

सन १९९० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७. (२८-८-१९९०) †

---

[१] उद्देश व कारणे यांच्या निवेदनासाठी **महाराष्ट्र शासन राजपत्र** (इंग्रजी), १९६८, भाग-पाच, पृष्ठे ५०३-५०६ पहा.

*विधिग्राह्यतेसाठी सन १९७४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४० याची कलमे ८ व ९ पहा.

†हे चिन्ह अधिनियमाचा प्रारंभाचा दिनांक दर्शविते.

**सन १९८७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २८ याची कलमे ४ व ५ खालीलप्रमाणे वाचावी :—

भूतलक्षी सुधारणेचे परिणाम व विधिग्राह्यता.

"**४.** (१) याद्वारे असे घोषित करण्यात येते की, कलम १ च्या पोट-कलम (४-क) ला जोडलेल्या तक्त्याच्या स्तंभ (२) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या क्षेत्रामध्ये उक्त तक्त्याच्या अनुक्रमे स्तंभ (३) व (४) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या दिनांकांना व विनिर्दिष्ट केलेल्या अनुसूचित नोकऱ्यांच्या संबंधात मुख्य अधिनियमाच्या तरतुदी भूतलक्षी प्रभावाने अमलात आणल्यावर व बृहन्मंबईकरिता स्थापन करण्यात आलेली मंडळे ही, उक्त तक्त्यात विनिर्दिष्ट करण्यात आलेल्या क्षेत्रांकरिता, विनिर्दिष्ट दिनांकांना व विनिर्दिष्ट अनुसूचित नोकऱ्यांच्या संबंधात देखील स्थापन करण्यात आलेली मंडळे असल्याचे मानण्यात आल्यावर मुख्य अधिनियमाच्या कलम ३ व ४ खाली करण्यात येणाऱ्या व उक्त क्षेत्रामधील अनुसूचित नोकऱ्यांच्या संबंधात मंडळाकडून अंमलबजावणी करण्यात येणाऱ्या योजना, या अधिनियमात किंवा कोणत्याही न्यायालयाच्या कोणत्याही न्यायनिर्णयात, हुकूमनाम्यात किंवा आदेशात काहीही अंतर्भूत असले तरीही, जणू काही मुख्य अधिनियमाच्या तरतुदी अमलात आल्या होत्या व उक्त मंडळे स्थापन करण्यात आली होती व या योजना उक्त तक्त्यात विनिर्दिष्ट करण्यात आलेल्या क्षेत्रांकरिता, विनिर्दिष्ट करण्यात आलेल्या अनुसूचित नोकऱ्यांच्या संबंधात व विनिर्दिष्ट करण्यात आलेल्या दिनांकांना वैधरीत्या करण्यात आल्या होत्या असे समजून वैध, परिणामक्षम व अखंडपणे अमलात असल्याचे मानण्यात येईल.

महाराष्ट्र राज्यातील विवक्षित नोकऱ्यांमध्ये कामावर ठेललेल्या, असंरक्षित श्रमजीवी कामगारांच्या नोकरीचे नियमन करण्यासाठी व अशा नोकऱ्यांमध्ये त्यांचा पुरेसा पुरवठा व्हावा व त्यांचा यथोचित व पूर्णपणे उपयोग व्हावा यासाठी त्यांच्याशी संबंधित असलेल्या बाबींसाठी अधिनियम.

ज्याअर्थी, विवक्षित नोकऱ्यांमध्ये कामावर ठेवलेल्या माथाडी, हमाल इत्यादींसारख्या असंरक्षित क्षमजीवी कामगारांच्या नोकरीचे नियमन करणे, त्यांच्या नोकरीच्या अटी व शर्ती यांसाठी अधिक चांगली तरतूद करणे व अशा नोकऱ्यांमध्ये ज्या ठिकाणी त्यांचे कल्याण, आरोग्य व इतर सुरक्षिततेचे उपाय योजणे आवश्यक असेल तेथे त्यांच्या कल्याणासाठी आणि आरोग्यासाठी व इतर सुरक्षिततेच्या उपायांसाठी तरतूद करणे ; टाळता येण्याजोग्या बेकारीस प्रतिबंध करण्यासाठी अशा नोकऱ्यांमध्ये, अशा कामगारांचा पुरेसा पुरवठा होईल व त्यांचा पूर्णपणे व यथोचित उपयोग केला जाईल हे निश्चित करण्यासाठी तरतूद करणे ; या व अशाच प्रकारच्या प्रयोजनांसाठी, अशा नोकऱ्यांच्या संबंधात व राज्याच्या निरनिराळ्या क्षेत्रात (आवश्यक असेल तेथे) मंडळे स्थापन करण्याची तरतूद करणे; आणि उपरोक्त बाबींशी संबंधित प्रयोजनासाठी तरतूद करणे इष्ट आहे ; **त्याअर्थी,** भारतीय गणराज्याच्या विसाव्या वर्षी, याद्वारे पुढीलप्रमाणे अधिनियम करण्यात येत आहे :—

संक्षिप्त नाव, व्याप्ती, प्रयुक्ती व प्रारंभ.

१. (१) या अधिनियमास, महाराष्ट्र माथाडी, हमाल व इतर क्षमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६९ असे म्हणावे.

(२) तो, संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यास लागू आहे.

(३) तो, या सोबतच्या अनुसूचीत विनिर्दिष्ट केलेला नोकऱ्यांना लागू असेल.

(४) हा अधिनियम, राज्य शासन **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे नेमून देईल अशा दिनांकास अमलात येईल आणि वेगवेगळ्या क्षेत्रांसाठी व वेगवेगळ्या नोकऱ्यांसाठी आणि अधिनियमाच्या वेगळ्या तरतुदींसाठी राज्य शासनास वेगवेगळे दिनांक नेमता येतील.

---

(२) कोणत्याही न्यायालयाच्या न्यायनिर्णयात, हुकूमनाम्यात किंवा आदेशात काहीही असले तरीही, महाराष्ट्र माथाडी, हमाल व इतर क्षमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) (सुधारणा) अधिनियम, १९८७ (ज्याचा यात यापुढे "सुधारणा अधिनियम" असा उल्लेख करण्यात आला आहे.) याच्या कलम १, पोट-कलम (४-अ) यास जोडलेल्या तक्त्याच्या स्तंभ (३) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या प्रत्येक संबंधित दिनांकास सुरू होणाऱ्या आणि त्या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकास संपणाऱ्या कालावधीत, उक्त मंडळांनी, मुख्य अधिनियमाखालील योजनांच्या अशा रीतीने करण्यात येणाऱ्या अंमलबजावणीच्या संबंधात किंवा मुख्य अधिनियमाखालील कोणत्याही बाबीच्या संबंधात मुख्य अधिनियमान्वये किंवा त्याखालील योजनांखाली करण्यात येत होती किंवा करण्यात येत होती असे अभिप्रेत असल्याचे समजून केलेली किंवा केली असल्याचे अभिप्रेत असलेली कोणतीही गोष्ट किंवा केलेली किंवा केली असल्याचे अभिप्रेत असलेली कोणतीही कार्यवाही ही जणू काही ती विधिनुसार करण्यात आली होती असे समजून विधिग्राह्य व अमलात राहील आणि ती तशी अमलात असल्याचे मानन्यात येईल, आणि अशा प्रकारे करण्यात आलेली कोणतीही गोष्ट किंवा कार्यवाही किंवा कार्यवाही ही कायद्यानुसार करण्यात आली नव्हती या कारणावरून राज्य शासन किंवा मंडळ किंवा त्यांचा कोणताही अधिकारी यांच्याविरूद्ध कोणताही दावा किंवा कायदेविषयक कार्यवाही दाखल करण्यात येणार नाही, चालवण्यात येणार नाही किंवा चालू ठेवण्यात येणार नाही.

सन १९८७ चा महा. २८.

व्यावृत्ती.

५. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १, पोट-कलम (४-अ) यास जोडलेल्या तक्त्यात विनिर्दिष्ट केलेल्या दिनांकास व त्यास विनिर्दिष्ट अनुसूचित नोकऱ्यांच्या संबंधात त्या क्षेत्रामध्ये मुख्य अधिनियम भुतलक्षी प्रभावाने अमलात आणला नसता तर, आणि सुधारणा अधिनियमाद्वारे इतर तरतुदी करण्यात आल्या नसत्या तर, सुधारणा अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकापूर्वी कोणत्याही व्यक्तीने केलेले किंवा करण्याचे वर्जिलेले कृत्याच्या संबंधात अपराधाबद्दल त्या व्यक्तीस या अधिनियमातील कोणत्याही तरतुदीमुळे सिद्धदोष ठरवता येणार नाही.

[१][(४-अ) पोट-कलम (४) मध्ये व शासकीय अधिसूचना, उद्योग व कामगार विभाग, क्रमांक यूएमए १२७२/एलएबी-चार, दिनांक २८ मार्च १९७२ मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरीही, खालील तक्त्याच्या स्तंभ (२) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या क्षेत्रांमध्ये उक्त तक्त्यातील अशा प्रत्येक क्षेत्रापुढे स्तंभ (३) व (४) मध्ये अनुक्रमे विनिर्दिष्ट केलेल्या दिनांकाना व विनिर्दिष्ट केलेल्या नोकऱ्यांच्या संबंधात हा अधिनियम अमलात आला असल्याचे मानण्यात येईल.

तक्ता -पुढे चालू

अनुक्रमांक	क्षेत्र	दिनांक	नोकरीचे नाव
(१)	(२)	(३)	(४)
१	(अ) ठाणे जिल्ह्यातील ठाणे व कल्याण तालुके व कुलाबा (आता रायगड) जिल्ह्यातील पनवेल तालुका.	२६ डिसेंबर १९७९.	(१) माल चढविणे, उतरविणे, त्याची थप्पी लावणे, तो वाहून नेणे, त्याचे वजन करणे, तो मोजणे (भरणे, शिवणे त्याची विल्हेवारी लावणे, तो स्वच्छ करणे) किंवा अशा कामाची पूर्वतयारी किंवा तद्नुषंगिक कामे यांसह अशा इतर कामांच्या संबंधातील किराणा मालाची बाजारपेठ किंवा दुकाने यांमधील नोकरी.
२	(ब) ठाणे जिल्ह्यातील ठाणे व कल्याण तालुके व रायगड जिल्ह्यातील पनवेल तालुका वगळता संपूर्ण ठाणे व रायगड जिल्हे.	१ ऑगस्ट १९८३.	(२) सोडा ॲश, डांबर, चुना, रंगाची रसायने, रासायनिक उत्पादने व खते, पोती, काथ्याचे दोर, दोऱ्या, चटया, गोणपाटाचे कापड, गोणपाटाचा धागा, पेंड, कोंडा, चुणी व छाल हा माल चढवणे, उतरवणे, त्याची थप्पी लावणे, तो वाहून नेणे, त्याचे वजन करणे, तो मोजणे (भरणे, शिवणे, त्याची विल्हेवारी लावणे, तो स्वच्छ करणे) किंवा अशा कामांच्या पूर्वतयारीचे किंवा तद्नुषंगिक काम यांसह अशा इतर कामांच्या संबंधातील बाजारपेठा व इतर आस्थापना यांमधील नोकरी. (३) माल चढविणे, उतरविणे, त्याची थप्पी लावणे, तो वाहून नेणे, त्याचे वजन करणे, तो मोजणे (भरणे, शिवणे, त्याची विल्हेवारी लावणे, तो स्वच्छ करणे) किंवा अशा कामाच्या पूर्वतयारीचे किंवा तद्नुषंगिक काम यांसह अशा इतर कामांच्या संबंधातील कांदे व बटाट्यांच्या घाऊक बाजारपेठेतील नोकरी.

[१] सन १९८७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २८, कलम २ अन्वये पोट-कलम (४-अ) समाविष्ट करण्यात आले.

तक्ता -पुढे चालू

(१)	(२)	(३)	(४)
			(४) किराणा उत्पादने तयार करणारे कारखाने व गिरण्या यांमधील नोकऱ्या ; मात्र अशी नोकरी या अधिनियमाच्या अनुसूचीतील नोंद क्रमांक ५ खाली येणाऱ्या कामगारांकडून करण्यात येणाऱ्या माल चढवणे, उतरवणे, त्यांची थप्पी लावणे, तो वाहून नेणे, त्यांचे वजन करणे, तो मोजणे, (भरणे, शिवणे त्याची विल्हेवारी लावणे, तो स्वच्छ करणे) किंवा अशा कामांच्या पूर्वतयारीचे किंवा तद्नुषंगिक काम यांसह अशा इतर कामांशी संबंधित असावी.
			(५) रंगाची रसायने, खतासह उत्पादने यांचे उत्पादन करणारे कारखाने व गिरण्या यांमधील नोकरी ; मात्र अशी नोकरी ही, या अधिनियमाच्या अनुसूचीतील नोंद क्रमांक ५ खाली येणाऱ्या कामगारांकडून करण्यात येणाऱ्या माल चढवणे, उतरवणे, त्याची थप्पी लावणे, तो वाहून नेणे, त्याचे वजन करणे, तो मोजणे (भरणे, शिवणे, त्याची विल्हेवारी लावणे, तो स्वच्छ करणे) किंवा अशा कामांच्या पूर्वतयारीचे किंवा तद्नुषंगिक काम यांसह अशा इतर कामांशी संबंधित असावी.
२	ठाणे जिल्हा	१५ जुलै १९७९.	माल चढविणे, उतरविणे, त्याची थप्पी लावणे, तो वाहून नेणे, त्याचे वजन करणे, तो मोजणे, किंवा अशा कामांच्या पूर्वतयारीचे काम किंवा तद्नुषंगिक काम यांसह अशा इतर कामाच्या संबंधातील कापडाच्या बाजार पेठातील किंवा दुकानातील नोकरी.
३.	ठाणे जिल्हा	१ एप्रिल १९८१.	माल चढविणे, उतरविणे, त्याची थप्पी लावणे, तो वाहून नेणे, त्याचे वजन करणे, तो मोजणे, भरणे, शिवणे, त्याची विल्हेवारी लावणे, तो स्वच्छ करणे किंवा अशा कामाच्या पूर्वतयारीचे किंवा तद्नुषंगिक काम

तक्ता -समाप्त

(१)	(२)	(३)	(४)
			यांसह अशा इतर कामांशी (असे कोणतेही काम हे कापूस, गाळ कापूस, रद्दी लोकर, लोकरीचे टोक, तंतुचे टोक, चिंधी, मेंडी, रद्दी, नायलॉन व रेयॉनची रद्दी, टेरीकॉटन, लिन्टर व पोती हाताळावा लागण्याचे काम असेल) संबंधित असे कापड बाजार व गोदामे व कापूस वटणीच्या गिरण्या (जिनिंग मिल), दाबणी गिरणी (प्रेसिंग मिल), रद्दी कापूस गिरणी व त्यांची गोदामे यांमधील नोकरी.
४.	(क) ठाणे जिल्ह्याचा ठाणे तालुका (ख) ठाणे जिल्ह्याची सर्व उर्वरित क्षेत्रे, रायगड जिल्ह्याचे पनवेल व कर्जत हे तालुके.	१ जून १९७२. १ ऑक्टोबर १९८२.	लोखंड व पोलाद बाजार किंवा दुकाने यातील, व रेल्वे यार्डसह यार्ड, मालाच्या छपऱ्या, कारखाने व इतर आस्थापना यांमधील माल चढविणे, उतरविणे, त्याची थप्पी लावणे, त्याची वाहतूक करणे, लोखंड व पोलाद यांचे वजन करणे, मोजणी करणे, यासंबंधातील किंवा अशा कामासंबंधातील पूर्व-तयारीची व तद्नुषंगिक कामे यासह अशी इतर कामे यासंबंधातील नोकरी.
५.	ठाणे जिल्ह्यातील ठाणे तालुका व रायगड जिल्ह्यातील पनवेल तालुका.	१ जानेवारी १९८३.	माल चढविणे, उतरविणे, त्याची थप्पी लावणे, तो वाहून नेणे, त्याचे वजन करणे, तो मोजणे किंवा अशा कामाच्या पूर्वतयारीचे किंवा तद्नुषंगिक काम यांसह अशा इतर कामाच्या संबंधातील पोलादी फर्निचरच्या बाजारपेठा किंवा दुकाने व कागदाच्या बाजारपेठा किंवा दुकाने, आणि त्या व्यापारातील इतर आस्थापना यांमधील नोकरीसह (लोखंड व पोलाद वगळता) धातूच्या बाजारातील नोकरी.
६.	ठाणे जिल्हा	१० जानेवारी १९८३.	रेल्वे प्राधिकाऱ्यांनी ज्यांना नोकरीस ठेवलेले नाही अशा कामगारांकडून करण्यात येणाऱ्या, माल चढविणे, उतरविणे, त्याची थप्पी लावणे, तो वाहून नेणे, त्याचे वजन करणे किंवा तो मोजणे यांसारख्या कामाच्या संबंधातील किंवा अशा कामाच्या पूर्वतयारीचे किंवा तद्नुषंगिक काम यांसह अशा इतर कामाच्या संबंधातील रेल्वे यार्डामधील व मालाच्या छपऱ्यांमधील नोकरी.]

व्याख्या. **२.** (१) " मंडळ " याचा अर्थ, कलम ६ अन्वये स्थापन केलेले मंडळ असा आहे;

(२) एखाद्या असंरक्षित कामगाराच्या संबंधात " ठेकेदार " याचा अर्थ, मजुरीवर किंवा अन्यथा, जी असे कामगार कामावर ठेवून, एखाद्या आस्थापनेचे कोणतेही काम पार पाडण्याची हमी घेईल किंवा जी असे कामगार, गटागटाने, टोळीने किंवा एकएकटे याप्रमाणे पुरवील अशी व्यक्ती असा आहे; आणि त्यात, " पोट-ठेकेदार ", " अभिकर्ता (एजंट) ", " मुकादम " किंवा " टोळीवाला " यांचाही समावेश होतो;

(३) ठेकेदारामार्फत किंवा त्याने कामावर ठेवलेल्या कोणत्याही असंरक्षित कामगाराच्या संबंधात "मालक" याचा अर्थ, मूळ मालक व इतर कोणत्याही असंरक्षित कामगाराच्या संबंधात, आस्थापनेच्या कामकाजाचे अंतिम नियंत्रण जिच्या हाती असेल ती व्यक्ती असा आहे, आणि त्यात, त्या आस्थापनेचे कामकाज जिच्याकडे सोपविले असेल अशा इतर कोणत्याही व्यक्तीचा, मग अशा व्यक्तीस, अभिकर्ता, (एजंट) म्हणून, व्यवस्थापक म्हणून किंवा अनुसूचित नोकरीत प्रचलित असलेल्या इतर कोणत्याही नावाने संबोधण्यात येत असो, समावेश होतो;

(४) " आस्थापना " याचा अर्थ, कोणतीही अनुसूचित नोकरी ज्या ठिकाणी किंवा ज्या जागेत किंवा ज्या ठिकाणाच्या किंवा जागेच्या कोणत्याही भागात करण्यात येत असेल किंवा सामान्यपणे करण्यात येत असेल ते ठिकाण किंवा ती जागा असा आहे व त्यात त्याच्या आवाराचाही समावेश होतो;

(५) मालकाच्या संबंधात, " कुटुंब " याचा अर्थ, अशा मालकाच्या सोबत राहणारा/राहणारी व त्याच्यावर/तिच्यावर पूर्णपणे अवलंबून असणारा/असणारी पती/पत्नी, मुलगा, मुलगी, वडील, आई, भाऊ किंवा बहीण असा आहे;

(६) "निरीक्षक" याचा अर्थ, कलम १५ अन्वये नेमलेला निरीक्षक असा आहे;

(७) "मुळ मालक" याचा अर्थ, कोणत्याही अनुसूचित नोकरीमध्ये, जो असंरक्षित कामगारांना ठेकेदारामार्फत किंवा त्याच्यावतीने कामावर लावतो तो मालक असा आहे;

(८) "विहित" याचा अर्थ, नियमांद्वारे विहित केलेले असा आहे;

(९) "अनुसूचित नोकरी" याचा अर्थ, यासोबतच्या अनुसूचीमध्ये विनिर्दिष्ट केलेली कोणतीही नोकरी किंवा अशा नोकरीचे अंग असणारी कोणतीही प्रक्रिया किंवा कामाची शाखा असा आहे;

(१०) "योजना" याचा अर्थ, या अधिनियमान्वये केलेली योजना असा आहे;

(११) "असंरक्षित कामगार" याचा अर्थ, ज्याला कोणत्याही अनुसूचित नोकरीतील कामावर ठेवले असेल किंवा कामावर ठेवावयाचे असेल, असा श्रमजीवी कामगार असा आहे;

(१२) "कामगार" याचा अर्थ, कोणत्याही अनुसूचित नोकरीतील श्रमाचे काम करण्यासाठी, थेट किंवा कोणत्याही अभिकरणामार्फत (एजन्सी), कामावर ठेवलेली किंवा कामावर ठेवण्यात येणारी व्यक्ती असा आहे—मग तिला वेतनावर ठेवण्यात आलेले असो किंवा नसो—आणि त्यात, मालकाने किंवा ठेकेदाराने कामावर न ठेवलेल्या परंतु त्या मालकाच्या किंवा ठेकेदाराच्या परवानगीने, किंवा मालकाशी किंवा ठेकेदाराशी केलेल्या करारान्वये, काम करणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीचा समावेश होतो; परंतु त्यात, मालकाच्या कुटुंबियांचा समावेश होणार नाही;

(१३) "वेतन" याचा अर्थ नोकरीच्या कराराच्या सुस्पष्ट किंवा गर्भित शर्ती पुऱ्या केल्या तर पैशाच्या रुपात व्यक्त करण्यात आलेले किंवा व्यक्त करता येण्याजोगे असे कोणत्याही अनुसूचित नोकरीत केलेल्या कामाच्या संबंधात, असंरक्षित कामगारास देय होणारे, सर्व पारिश्रमिक असा आहे, परंतु त्यात पुढील गोष्टींचा समावेश होणार नाही—

(एक) कोणतीही निवासव्यवस्था, वीजपुरवठा, पाणी, वैद्यकीय उपचार यांचे मूल्य; किंवा राज्य शासनाच्या सामान्य किंवा विशेष आदेशाद्वारे वेतनाच्या संगणनेतून वगळण्यात आलेली इतर कोणत्याही सुखसोय किंवा कोणतीही सेवा;

(दोन) कोणत्याही निवृत्तिवेतन निधीला किंवा भविष्यनिर्वाह निधीला किंवा सामाजिक विम्याच्या कोणत्याही योजनेअन्वये मालकाकडून देण्यात येणारे कोणतेही अंशदान आणि त्यावर उपार्जित झाले असेल असे व्याज;

(तीन) कोणताही प्रवास भत्ता किंवा कोणत्याही प्रवास सवलतीचे मूल्य ;

(चार) कामगाराच्या नोकरीच्या स्वरूपामुळे त्याला करावा लागणारा विशेष खर्च भागविण्यासाठी त्याला देण्यात येणारी कोणतीही रक्कम ; किंवा

(पाच) सेवामुक्तीनंतर देय होणारे कोणतेही उपदान.

असंरक्षित कामगारांना नियमित नोकरी मिळावी हे निश्चित करण्यासाठी योजना.

३. (१) अनुसूचित नोकऱ्यांमध्ये, असंरक्षित कामगारांचा पुरेसा पुरवठा व्हावा व त्यांचा पूर्णपणे व यथोचित उपयोग व्हावा यासाठी व सामान्यतः अशा कामगारांच्या, [१][* * *] नोकरीच्या अटी व शर्ती याकरिता अधिक चांगली तरतूद करण्यासाठी, राज्य शासनास, योजनेद्वारे, कोणत्याही अनुसूचित नोकरीतील किंवा नोकऱ्यांतील मालकांच्या व असरक्षित कामगारांच्या नोंदणीसाठी तरतूद करता येईल आणि [२][नोंदलेल्या असंरक्षित कामगारांच्या] कामांच्या अटी शर्ती यांसाठी तरतूद करता येईल आणि अशा नोकऱ्यांमध्ये त्यांच्या सर्वसाधारण कल्याणासाठी तरतूद करता येईल.

(२) विशेषकरून [३][या योजनेमध्ये, पुढीलपैकी सर्व किंवा कोणत्याही गोष्टींसाठी तरतूद करता येईलः—]

(अ) योजनेत विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा [४][नोंदलेल्या असंरक्षित कामगारांच्या व मालकांच्या] वर्गांना ती योजना लागू करणे;

(ब) जी दायित्वे पुरी केली असताना उक्त योजना [४][नोंदलेल्या असंरक्षित कामगारांना व मालकांना] लागू होईल ती दायित्वे निश्चित करणे;

(क) असंरक्षित कामगारांची भरती व त्यांना योजनेत दाखल करून घेणे या गोष्टींचे नियमन करणे आणि नोंदणीपुस्तके ठेवणे, नोंदणीपुस्तकातील नावे तात्पुरती किंवा कायमची काढून टाकणे [५][* * * * *] व नोंदणीसाठी लादावयाची फी यासह असंरक्षित कामगार व मालक यांची नोंदणी करणे;

(ड) [६][नोंदलेल्या असंरक्षित कामगारांच्या] नोकरीचे नियमन करणे आणि वेतनाचे दर; कामाचे तास, प्रसूति लाभ, अतिकालिक प्रदान, वेतनी रजा, उपदानासाठी तरतूद आणि साप्ताहिक आणि इतर सुट्यांसंबंधीच्या शर्ती व त्या सुट्यांबाबतचा पगार यांसह, अशा नोकरीच्या अटी व शर्ती याचे नियमन करणे;

[७][(इ-१) नोंदलेल्या मालकांनी, नोंदलेल्या कामगारांना, त्यांनी केलेल्या कामाबद्दल द्यावयाच्या वेतनाची रक्कम ज्या कालावधीत मंडळाकडे भरावयाची त्या कालावधीची तरतूद करणे; मंडळाच्या मते, वर सांगितल्याप्रमाणे ठराविक कालावधीत अशी वेतनाची रक्कम भरण्यात जे कसूर करतील त्या मालकांना, पूर्वीप्रमाणे भरावयाच्या वेतनाच्या रकमेच्या मासिक सरासरी एवढी रक्कम मंडळाकडे अनामत म्हणून ठेवण्यात भाग पाडणे; कोणत्याही वेळी अशी अनामत रक्कम अशा सरासरीपेक्षा कमी पडेल त्या बाबतीत, मालकांना अशा सरासरीची भरपाई करण्यास भाग पाडणे ; आणि अशी रक्कम भरण्यात जे सातत्याने कसूर करतील अशा मालकांना, मंडळ ठरवून देईल त्याप्रमाणे, मंडळाकडे भरावयाच्या अशा रक्कमेच्या १० टक्क्यांपेक्षा जास्त नाही एवढ्याा रक्कमेचा अधिभार, शास्ती म्हणून, भरण्यास भाग पाडणे ;]

[१]सन १९७४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०, कलम २ (१) (अ) द्वारे " मग ते नोंदलेले असोत वा नसोत " हा मजकूर नेहमीकरिता वगळण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

[२]वरील अधिनियमाच्या कलम २ (१) (ब) द्वारे " अशा असंरक्षित कामगारांच्या, मग ते नोंदलेले असोत वा नसोत " या मजकुराऐवजी हा मजकूर नेहमीकरिता दाखल करण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

[३]वरील अधिनियमाच्या कलम २ (२) (अ) द्वारे " योजनेमध्ये विशेषकरून, पुढील गोष्टींसाठी तरतूद करता येईल " या मजकुराऐवजी हा मजकूर नेहमीकरिता दाखल करण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

[४]वरील अधिनियमाच्या कलम २ (२) (ब) द्वारे " असंरक्षित कामगारांच्या व मालकांच्या " या मजकुराऐवजी हा मजकूर नेहमीकरिता दाखल करण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

[५]सन १९७७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७, कलम २ (अ) द्वारे "आणि अशारीतीने नावे काढून टाकण्याविरुद्ध विहित प्राधिकाऱ्यांकडे अपील करण्यासाठी करावयाची तरतूद " हा मजकूर वगळण्यात आला.

[६]सन १९७४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०, कलम २ (२) (क) द्वारे " असंरक्षित कामगारांच्या, मग ते नोंदलेले असोत वा नसोत " या मजकूराऐवजी हा मजकूर नेहमीकरिता दाखल करण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

[७]सन १९७७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७, कलम २ (ब) द्वारे खंड (ई-१) समाविष्ट करण्यात आला.

(ई) नोंदलेले असंरक्षित कामगार कामासाठी उपलब्ध असूनही त्यांना ज्या कालावधीमध्ये नोकरी किंवा पूर्ण वेळ नोकरी उपलब्ध नसेल त्या कालावधीमध्ये अशा असंरक्षित कामगारांना योजनेच्या शर्तींना अधीन राहून किमान वेतन मिळेल याची निश्चिती करणे ;

(फ) योजना ज्यांना लागू होत नसेल अशा असंरक्षित कामगारांची नोकरी आणि योजना लागू न होणाऱ्या मालकांनी असंरक्षित कमागारांना कामावर ठेवणे यांस प्रतिषेध करणे, त्यावर निर्बंध घालणे किंवा अन्यप्रकारे त्याचे नियंत्रण करणे ;

(ग) योजनेखाली येणाऱ्या [१][नोंदलेल्या असंरक्षित कामगारांच्या] कल्याणासाठी योजनेव्यतिरिक्त इतरत्र ज्या बाबतीत समाधानकारक तरतूद नसेल त्याबाबतीत, अशा कामगारांच्या कल्याणासाठी ;

(ह) [१][नोंदलेले असंरक्षित कामगार]काम करीत असलेल्या ठिकाणी, आरोग्य व सुरक्षितता यांच्या उपाययोजनेसाठी, योजनेव्यतिरिक्त समाधानकारक तरतूद करणे आवश्यक असेल परंतु ती करण्यात आली नसेल तेथे आरोग्य व सुरक्षितता यांसाठी उपाययोजना करणे ;

(आय) [२][नोंदलेल्या असंरक्षित कामगारांच्या] लाभासाठी भविष्यनिर्वाह निधी यासह कोणताही निधी किंवा कोणतेही निधी प्रस्थापित करणे, असे निधी निहित करणे, अशा निधींना द्यावयाचे अंशदान व निधींचा भरणा, [३][(कामगारांच्या भविष्यनिर्वाह निधीबाबत अधिनियम, १९५२ याच्या तरतुदी व अशा नोंदलेल्या असंरक्षित कामगारांच्या कामाच्या परिस्थितीशी अनुरूप ठरतील असे आवश्यक ते फेरबदल केलेली, उक्त अधिनियमाखालील योजना विचारात घेऊन भविष्यनिर्वाह निधीसाठी व अंशदानाच्या दरांसाठी तरतूद करण्यात येईल.)], व त्यासंबंधीच्या सर्व बाबी ; १९५२ चा १९.

(ज) योजना अमलात आणण्याचा खर्च ज्या रीतीने, [४]* * * * * [५][ज्या दिवसापासून (भविष्यलक्षी किंवा भूतलक्षी प्रभावासह)] व ज्या व्यक्तींनी भागवावयाचा ती रीत, तो दिवस व त्या व्यक्ती याबाबत ;

(के) योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी व उपरोक्त प्रयोजनांसाठी प्रख्यापित केलेल्या निधींच्या व्यवस्थापनासाठी ज्या व्यक्ती किंवा प्राधिकरणे जाबाबदार असतील त्यांची नेमणूक करणे ;

[६][(के-१) खंड (ट) मध्ये उल्लखे केलेल्या व्यक्तींना किंवा प्राधिकरणांना ज्यांचा वापर करता येईल किंवा जे बजावता येतील असे अधिकार आणि कर्तव्ये विनिर्दिष्ट करणे; आणि अशा व्यक्तींच्या आणि प्राधिकरणांच्या आदेशाविरूद्ध किंवा निर्णयांविरूद्ध अपिल आणि पुनरीक्षणाचे अर्ज करण्याविषयी तरतूद करणे आणि अशा अपिलांवर आणि अर्जावर निर्णय करणे आणि त्याला आनुषंगिक असणाऱ्या गोष्टींबाबत;]

---

[१] सन १९७४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०, कलम २ (२) (ड) द्वारे हा मजकूर दाखल करण्यात आला व तो नेहमीकरिता दाखल करण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

[२] वरील अधिनियमाच्या कलम २ (२) (ई) (एक) द्वारे हा मजकूर दाखल करण्यात आला व तो नेहमीकरिता दाखल करण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

[३] वरील अधिनियमाच्या कलम २ (२) (ई) (दोन) द्वारे हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला व तो नेहमीकरिता समाविष्ट करण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

[४] सन १९७४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०, कलम २ (२) (फ) द्वारे " मालक व असंरक्षित कामगार यांनी द्यावयाची कोणतीही अंशदाने व अशा अंशदानाचे प्रमाणे धरून " हा मजकूर वगळण्यात आला व तो नेहमीकरिता वगळण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

[५] सन १९७७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७, कलम २ (क) द्वारे हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

[६] वरील अधिनियमाच्या कलम २ (ड) द्वारे खंड (के-१) समाविष्ट करण्यात आला.

(ल) योजनेची प्रयोजने अंमलात आणण्यासाठी आवश्यक किंवा इष्ट असतील अशा आनुषंगिक किंवा पूरक बाबी.

[१][* * * * *]

(३) योजनेत आणखी अशीही तरतूद करता येईल की, तिच्या कोणत्याही तरतुदीच्या उल्लंघनाबद्दल विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा मुदतीच्या कारावासाची (परंतु ती कोणत्याही बाबतीत पहिल्या उल्लंघनाबद्दल तीन महिन्यांपेक्षा किंवा नंतरच्या कोणत्याही उल्लंघनासाठी महा महिन्यांपेक्षा अधिक मुदतीची नसेल) किंवा विनिर्दिष्ट करण्यात येईल इतक्या रकमेपर्यंत वाढविता येऊ शकेल इतक्या द्रव्यदंडाची (परंतु ती कोणत्याही बाबतीत, पहिल्या उल्लंघनाबद्दल पाचशे रुपयांपेक्षा व नंतरच्या कोणत्याही उल्लंघनाबद्दल एक हजार रुपयांपेक्षा अधिक नसेल) किंवा कारावासाची व द्रव्यदंडाची अशा दोन्ही शिक्षा होतील [२][आणि अपराधसिद्धिनंतर उल्लंघन करण्याचे चालू राहिले तर ज्या दिवशी अशा प्रकारचे उल्लंघन चालू राहील अशा प्रत्येक दिवसासाठी शंभर रुपयांपर्यंत वाढविता येऊ शकेल एवढी आणखी द्रव्यदंडाची शिक्षा होईल.].

४. (१) राज्य शासनास, सल्लागार समितीशी विचारविनिमय केल्यानंतर, **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे व पूर्वप्रसिद्धीच्या शर्तींना अधीन राहून, अधिसूचनेत विनिर्दिष्ट केलेल्या, एका किंवा त्याहून अधिक क्षेत्रात, कोणत्याही अनुसूचित नोकरीसाठी किंवा अनुसूचित नोकऱ्यांच्या गटांसाठी, एक किंवा त्याहून अधिक योजना तयार करता येतील; आणि त्याने केलेल्या कोणत्याही योजनेत तशाच रीतीने भर घालता येईल, तीत सुधारणा करता येईल, बदल करता येईल, किंवा त्याऐवजी दुसरी योजना तयार करता येईल : योजना तयार करणे, योजनेमध्ये बदल करणे किंवा ती मागे घेणे.

परंतु अशी कोणतीही अधिसूचना, **राजपत्रात** ती प्रसिद्ध झाल्याच्या दिनांकापासून एक महिन्याचा कालावधी समाप्त झाल्याखेरीज, अमलात येणार नाही :

परंतु आणखी असे की, राज्य शासनास—

(अ) त्यास आवश्यक वाटेल तर, किंवा

(ब) कोणत्याही अनुसूचित नोकरीसाठी किंवा तिच्या भागासाठी अशा रीतीने तयार केलेल्या कोणत्याही योजनेच्या तरतुदी अशा अनुसूचित नोकरीतील मालकाशी व कामगारांशी विचारविनिमय केल्यानंतर, अशा दुसऱ्या अनुसूचित नोकरीस लागू कराव्यात अशी कोणत्याही दुसऱ्या अनु,सूचित नोकरीतील बहुसंख्य मालकांनी किंवा कामगारांनी मागणी केली असेल किंवा विनंती केली असेल तर, अशा योजनेच्या तरतुदी किंवा तिचा भाग, **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे, अधिसूचनेत विनिर्दिष्ट करण्यात येतील अशा फेरबदलांसह, असे कोणतेही फेरबदल असल्यास, अशा अनुसूचित नोकरीस लागू करता येतील.

१९०४ चा मुंबई ३. (२) मुंबई सर्वसाधारण वाक्खंड अधिनियम, १९०४ याच्या कलम २४ च्या तरतुदी, महाराष्ट्र अधिनियमाद्वारे देण्यात आलेल्या, नियम करणाऱ्या अधिकाराचा वापर करताना ज्याप्रमाणे लागू होतात त्याचप्रमाणे त्या पूर्वप्रसिद्धीच्या शर्तींना अधीन राहून, पोट-कलम (१) अन्वये देण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करताना लागू होतील.

५. असंरक्षित कामगार किंवा मालक यांच्या कोणत्याही वर्गात एखादी योजना लागू होते किंवा कसे याबद्दल कोणताही प्रश्न उद्‌भवल्यास, ती बाब राज्य शासनाकडे पाठविण्यात येईल आणि कलम १४ अन्वये पटित करण्यात आलेल्या सल्लागार समितीशी विचारविनिमय केल्यानंतर शासन यावर निर्णय घेईल व तो निर्णय अंतिम असेल.

---

[१] सन १९७४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०, कलम २ (२) (ग) द्वारे खंड (ड) वगळण्यात आला व तो नेहमीकरिता वगळण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

[२] वरील अधिनियमाच्या कलम २ (३) द्वारे हा मजकूर जादा दाखल करण्यात आला.

मंडळाची रचना.

६. (१) राज्य शासनास, कोणत्याही क्षेत्रातील कोणत्याही अनुसूचित नोकऱ्यांसाठी **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे, तीत विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा नावाने ओळखण्यात येणाऱ्या मंडळाची स्थापना करता येईल. एक किंवा अनेक नोकऱ्यांसाठी आणि एक किंवा अनेक क्षेत्रांसाठी, एक किंवा अनेक मंडळाची नेमणूक करता येईल :

[१][परंतु, कलम १ च्या पोट-कलम (४-अ) ला जोडलेल्या तक्त्याच्या स्तंभ ४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या अनुसूचित नोकऱ्यांसाठी बृहन्मुंबई क्षेत्रात स्थापना केलेली मंडळे ही, उक्त तक्त्याच्या अनुक्रमे स्तंभ २ व ३ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या क्षेत्रातील अनुसूचित नोकऱ्यांकरिता देखील असल्याचे तसेच अशा दिनांकांना स्थापन करण्यात आलेली मंडळे असल्याचे मानण्यात येईल.**]**

(२) असे प्रत्येक मंडळ हे, पूर्वोक्त नावाने नियमनिकाय असेल, त्याची परंपरा अखंड असेल व त्याचा सामाईक शिक्का असेल, त्याला मालमत्ता संपादन करण्याचा, ती धारण करण्याचा, तिचा विनियोग करण्याचा आणि संविदा करण्याचा अधिकार असेल आणि त्या नावाने, त्याला किंवा त्याच्याविरूद्ध दावा लावता येईल.

(३) मंडळ, राज्य शासनाने [२][वेळोवेळी**]** नामनिर्देशित केलेल्या सदस्यांचे मिळून होईल व त्यामध्ये मालक, असंरक्षित कामगार व राज्य शासन यांना प्रतिनिधित्व असेल.

(४) मालक आणि असंरक्षित कामगार यांचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या सदस्यांची संख्या समसमान असेल आणि राज्य शासनाचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या सदस्यांची संख्या, मालक व असंरक्षित कामगारांचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या सदस्यांच्या एकूण संख्येच्या एक-तृतीयांशापेक्षा अधिक असणार नाही.

(५) राज्य शासनाने प्रतिनिधित्व करण्यासाठी नेमलेल्या सदस्यांपैकी एक सदस्य, जो राज्य शासन या बाबतीत नामनिर्देशित करील, मंडळाचा अध्यक्ष असेल.

(६) अध्यक्ष यासह मंडळाचे सर्व सदस्य नामनिर्दिष्ट करण्यात आल्यावर, राज्य शासन राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे, मंडळाच्या सर्व सदस्यांची नावे प्रसिद्ध करील.

(७) मंडळाच्या सदस्यांचा पदावधी विहित करण्यात येईल असा असेल.

[३][(७-अ) प्रत्येक सदस्यास (राज्य शासनाचे प्रतिनिधित्व करणारा नसेल अशा सदस्यास) मंडळाच्या निधीतून, मंडळाच्या बैठकीत उपस्थित राहण्यासाठी विहित करण्यात येईल अशा दरांनी प्रवासभत्ते आणि दैनिक भत्ते देण्यात येतील.**]**

(८) मंडळाच्या बैठकी व त्या प्रयोजनार्थ अनुसरावयाची कार्यपद्धती आणि तत्संबंधी पूरक किंवा सहाय्यभूत असलेल्या सर्व बाबी यांचे, राज्य शासनाच्या मान्यतेस अधीन राहून, खुद्द मंडळाकडूनच विनियमन करण्यात येईल.

राज्य शासनाचा एक व्यक्तीचे मंडळ नेमण्याचा अधिकार.

[४][६अ. (१) कोणत्याही अनुसूचित नोकरीतील, मालकांनी किंवा असंरक्षित कामगारांनी मंडळावर आपले प्रतिनिधित्व करण्यासाठी व्यक्ती नामनिर्देशित करण्यास नकार दिल्यामुळे असो किंवा अन्य कोणत्याही कारणामुळे असो, कलम ६ च्या तरतुदींना अनुसरून असा अनुसूचित नोकरीसाठी मंडळ घटित करणे अशक्य असल्याचे राज्य शासनास दिसून येईल त्या बाबतीत, राज्य शासनास, **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे एका व्यक्तीची नेमणूक करता येईल; अशी व्यक्ती अशा अनुसूचित नोकरीसाठी, कलम ६ अन्वये यथोचितरीत्या मंडळ घटित करण्यात येईतोपर्यंत पद धारण करील.**]**

---

[१] सन १९८७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २८, कलम ३ द्वारे हे परंतुक जादा दाखल करण्यात आले.
[२] सन १९७२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७, कलम ३ द्वारे हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला.
[३] सन १९७७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७, कलम ३ द्वारे पोट-कलम (७-अ) समाविष्ट करण्यात आले.
[४] सन १९७२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७, कलम ४ द्वारे कलम ६-अ समाविष्ट करण्यात आले.

(२) अशा रीतीने नेमणूक करण्यात आलेल्या व्यक्तीचे मिळून त्यावेळी मंडळ घटित झाल्याचे मानण्यात येईल आणि ती व्यक्ती, या अधिनियमाद्वारे किंवा तदन्वये मंडळास प्रदान करण्यात आलेल्या सर्व अधिकारांचा वापर करील आणि त्यावर लादलेली कर्तव्ये आणि कामे यांचे पालन करील आणि ती पार पाडील. अशी व्यक्ती, अशा मंडळाच्या पहिल्या बैठकीच्या दिनांकालगतपूर्वीच्या दिवसापर्यंत पदावर राहील.

(३) मंडळ ज्या व्यक्तीचे बनले असेल त्या व्यक्तीस, मंडळाच्या निधीमधून, शासनाकडून ठरविण्यात येईल असे पारिश्रमिक मिळेल आणि त्याच्या सेवेच्या अटी आणि इतर शर्ती राज्य शासन ठरवील अशा असतील.

७. (१) योजनेची अंमलबजावणी करण्यास मंडळ जबाबदार असेल आणि ते योजनेद्वारे त्यास प्रदान करण्यात येतील अशा अधिकारांचा वापर करील व अशी कामे पार पाडील. मंडळाचे अधिकार व कर्तव्ये.

(२) योजनेच्या अमंलबजावणीसाठी मंडळास त्यास योग्य वाटतील अशा उपाययोजना करता येतील.

(३) प्रत्येक वर्षाच्या १ एप्रिलनंतर, शक्यतो लवकर आणि ३१ ऑक्टोबर नंतरचा नसेल अशा दिवशी, मंडळ उक्त वर्षाच्या ३१ मार्च रोजी समाप्त होणाऱ्या मागील वर्षातील योजनेच्या कामाचा वार्षिक अहवाल राज्य शासनाला सादर करील, अशा रीतीने मिळालेला प्रत्येक अहवाल, तो मिळाल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर, राज्य विधानमंडळाचे अधिवेशन चालू असेल तर, त्या अधिवेशनात किंवा अहवाल मिळाल्याच्या दिनांकाच्या लगतनंतरच्या अधिवेशनात, राज्य विधानमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहापुढे ठेवण्यात येईल.

(४) लेखी नमूद करावयाच्या कारणावरून, राज्य शासन, मंडळास वेळोवेळी देईल अशा निदेशांनी मंडळ आपल्या अधिकारांचा वापर करताना आणि आपली कर्तव्ये पार पाडताना बांधलेले असेल.

८. (१) मंडळ यथोचित हिशेब आणि इतर संबंधित अभिलेख ठेवील आणि विहित करण्यात येईल अशा नमुन्यातील ताळेबंदासह, हिशेबाचे वार्षिक विवरण तयार करील. लेखे व लेखापरीक्षा.

(२) राज्य शासन या बाबतीत नियुक्त करील अशा अर्हताप्राप्त व्यक्तीकडून, मंडळाचे लेखे दरवर्षी तपासण्यात येतील.

(३) लेखापरीक्षकास, कोणत्याही वाजवी वेळेमध्ये, मंडळाची हिशेबाची पुस्तके व इतर अभिलेख उपलब्ध असतील आणि लेखा परीक्षेच्या प्रयोजनांसाठी, त्यास आवश्यक वाटेल असे स्पष्टीकरण व माहिती मागविता येईल किंवा मंडळाच्या कोणत्याही सदस्याची किंवा अधिकाऱ्याची तपासणी करता येईल.

(४) लेखापरीक्षकाने प्रमाणित केलेले मंडळाचे लेखे, त्यावरील परीक्षित लेखा अहवालासह राज्य शासन या बाबतीत विनिर्दिष्ट करील अशा दिनांकापूर्वी, राज्य शासनाकडे दरवर्षी पाठविण्यात येतील.

(५) लेखापरीक्षकाच्या अहवालाच्या अवलोकनानंतर राज्य शासन त्यास योग्य वाटतील असे निदेश देईल व मंडळ त्याचे अनुपालन करील.

(६) राज्य शासन ठरविल असा लेखापरीक्षेचा खर्च मंडळाच्या निधीमधून देण्यात येईल.

अनर्हता व काढून टाकणे.

९. (१) जी कोणतीही व्यक्ती –

(अ) मंडळाची वेतनी अधिकारी असेल ; किंवा

(ब) नादार असेल किंवा नादार म्हणून कोणत्याही वेळी न्यायनिर्णीत झाली असेल ; किंवा

(क) वेडी असल्याचे आढळून आली असेल किंवा विकल मनाची होईल ; किंवा

(ड) नैतिक अद्य:पाताचा अंतर्भाव असणाऱ्या कोणत्याही अपराधाबद्दल सिद्धापराध असेल किंवा सिद्धापराध ठरविण्यात आली असेल, तर ती मंडळाचा सदस्य म्हणून निवडण्यात येणार नाही किंवा मंडळाचा सदस्य असण्याचे चालू राहणार नाही.

(२) जो कोणताही सदस्य–

(अ) पोट-कलम (१) मध्ये उल्लेखिलेल्या अनर्हतापैकी कोणत्याही अनर्हतेस अधीन होईल किंवा झाला असेल ; किंवा

(ब) मंडळाच्या परवानगीशिवाय, मंडळाच्या लागोपाठच्या तीन बैठकींना अनुपस्थित राहील त्या सदस्यास, राज्य शासनास पदावरून दूर करता येईल.

[१][(३) या अधिनिमाच्या कलम ६ ची पोट-कलमे (५) व (७) यांमध्ये किंवा इतर तरतुदींमध्ये किंवा त्याखाली केलेल्या नियमांमध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, (अध्यक्षासह) सर्व सदस्य–मग ते महाराष्ट्र माथाडी, हमाल व इतर श्रमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) (सुधारणा) अधिनियम, १९९० यांच्या प्रारंभापूर्वी नामनिर्देशित झालेले असोत वा नंतर झालेले असोत–राज्य शासनाची मर्जी असेतोपर्यंत पद धारण करतील आणि जर राज्य शासनाच्या मते,— १९९० चा महा. २७.

(अ) मालकांचे किंवा असंरक्षित कामगारांचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या सदस्याने, मालकाचे किंवा, यथास्थिति, असंरक्षित कामगारांचे पुरेशा प्रमाणात प्रतिनिधित्व करणे बंद झाले असेल ; किंवा

(ब) परिस्थितीची किंवा राज्य शासनाच्या सेवेची निकड लक्षात घेता, राज्य शासनाचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या (अध्यक्षासह) कोणत्याही सदस्याला राज्य शासनाचे प्रतिनिधित्व करणे चालू ठेवणे शक्य नसेल तर,

राज्य शासनास, आदेशाद्वारे, (अध्यक्षासहित) सर्व किंवा कोणत्याही सदस्यास कोणत्याही वेळी पदावरून काढून टाकता येईल.]

सदस्याने पदाचा राजीनामा देणे.

१०. मंडळाच्या कोणत्याही सदस्याला कोणत्याही वेळी राज्य शासनाला उद्देशुन स्वत:च्या सहीनिशी पत्र लिहून आपल्या पदाचा राजीनामा देता येईल आणि राजीनामा स्वीकारण्यात आल्यानंतर त्याचे पद रिकामे होईल.

रिकामी जागा शक्य तितक्या लवकर भरणे.

११. मृत्यूमुळे, राजीनाम्यामुळे, अनर्हतेमुळे, किंवा पदावरून दूर केल्यामुळे किंवा अन्यथा कोणतीही जागा रिकामी झाल्यास मंडळ तात्काळ ही घटना राज्य शासनाला कळवील ; आणि अशी जागा, ती रिकामी झाल्याच्या दिनांकापासून नव्वद दिवसांच्या आत भरण्यात येईल आणि जागा भरण्यासाठी नामनिर्देशित करण्यात आलेली व्यक्ती, ज्या सदस्याचे जागी तिला नामनिर्देशित करण्यात आले असेल त्या सदस्याने पद रिकामे झाले नसते तर जितक्या मुदतीपर्यंत पद धारण केले असते तितक्याच मुदतीसाठी पद धारण करील :

परंतु अशा रीतीने जागा रिकामी झाली असताना, पदावर असणाऱ्या सदस्यांना जणू जागा रिकामी झालेली नाही असे समजून काम करता येईल.

कामकाज योग्य आणि विधिग्राह्य असल्याचे मानणे.

१२. मंडळाच्या सदस्याची कोणतीही जागा रिकामी आहे किंवा मंडळाच्या रचनेत कोणताही दोष आहे याच केवळ कारणावरून, मंडळाच्या कोणत्याही कृत्यासंबंधी किंवा कामकाजासंबंधी कोणतीही हरकत उपस्थित केली जाणार नाही किंवा ते विधिअग्राह्य ठरणार नाही.

---

[१] सन १९९० चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७, कलम २ द्वारे पोट-कलम (३) जादा दाखल करण्यात आले.

[1][**१३**. (१) मंडळात किंवा त्याने या बाबतीत विनिर्दिष्ट केले असेल अशा अधिकाऱ्यास या अधिनियमान्वये किंवा त्याखाली केलेल्या कोणत्याही योजनेअन्वये कोणत्याही मालकाकडून किंवा कामगाराकडून, येणे असलेल्या कोणत्याही रकमेचे निश्चितीकरण आदेशाद्वारे करता येईल आणि या प्रयोजनासाठी मंडळास किंवा अशा अधिकाऱ्यास आवश्यक वाटेल अशी चौकशी करता येईल. मालक आणि कामगार यांजकडून येणे असलेल्या रकमा निश्चित करणे.

(२) पोट-कलम (१) खाली चौकशी करणारे मंडळ किंवा असा अधिकारी यास, अशा चौकशीच्या प्रयोजनार्थ, दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ अन्वये न्यायालयाकडे एखाद्या वादाची न्यायचौकशी करण्यासाठी पुढील बाबींच्या संबंधात जे अधिकार विहित केलेले आहेत तेच अधिकार असतील :— (१९०८ चा ५.)

(अ) कोणत्याही व्यक्तीस उपस्थित राहण्यास भाग पाडणे किंवा तिची शपथेवर तपासणी करणे;

(ब) दस्तऐवज शोधून काढण्यास व ते हजर करण्यात भाग पाडणे;

(क) शपथपत्रावर पुरावा घेणे;

(ड) साक्षीदारांची तपासणी करण्यासाठी राजादेश (कमिशन) काढणे;

आणि अशा प्रकारची कोणतीही चौकशी ही, भारतीय दंड संहितेच्या कलम १९६ च्या प्रयोजनासाठी ,आणि कलमे १९३ व २२८ यांच्या अर्थान्तर्गत, न्यायिक कार्यवाही असल्याचे मानण्यात येईल. (१८६० चा ४५.)

(३) मालकास किंवा, यथास्थिति, कामगारास आपली बाजू मांडण्याची वाजवी संधी दिल्याखेरीज कोणत्याही मालकाकडून किंवा कामगाराकडून येणे असलेली रक्कम निश्चित करणारा कोणताही आदेश पोट-कलम (१) अन्वये काढला जाणार नाही.

(४) या कलमान्वये दिलेला आदेश हा अंतिम असेल व कोणत्याही न्यायालयात तो प्रश्नास्पद करता येणार नाही.

(५) या कलमान्वये निर्धारित करण्यात आलेली कोणतीही रक्कम, जर अशी रक्कम थकबाकी म्हणून असेल तर, जमीन महसुलाच्या थकबाकीप्रमाणे वसूल करता येईल.]

१४. (१) राज्य शासनास, या अधिनियमाच्या किंवा या अधिनियमान्वये करण्यात आलेल्या कोणत्याही योजनेच्या अंमलबजावणीमधून किंवा असंरक्षित कामगार व मालक यांच्या कोणत्याही विवक्षित वर्गास या अधिनियमाच्या तरतुदी लागू करण्यासंबंधात किंवा विविध मंडळाच्या कामाचा समन्वय करण्यासंबंधात उद्‌भवतील अशा, स्वतः सल्लागार समितीस आवश्यक वाटणाऱ्या किंवा राज्य शासनाकडून सल्ल्यासाठी तिच्याकडे पाठविण्यात येणाऱ्या बाबीसंबंधी, सल्ला देण्यासाठी म्हणून सल्लागार समिती घटित करता येईल. सल्लागार समिती.

(२) सल्लागार समितीचे सदस्य राज्य शासनाकडून नेमण्यात येतील आणि समिती, या अधिनियमान्वये करण्यात आलेल्या नियमाद्वारे विहित करण्यात येईल इतक्या सदस्यांची मिळून होईल व त्यांची विहित करण्यात आलेल्या रीतीने निवड करण्यात येईल :

परंतु, सल्लागार समितीत, मालक, कामगार व राज्य विधानमंडळ यांचे प्रतिनिधित्व करणारे समसमान संख्येतील सदस्य आणि समितीच्या एकूण सदस्यांच्या एक-चतुर्थांशापेक्षा अधिक असणार नाहीत इतके राज्य शासनाचे प्रतिनिधित्व करणारे सदस्य यांचा समावेश होईल.

(३) राज्य शासनाचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी नेमलेल्या सदस्यांपैकी एक सदस्य-जो राज्य शासन या बाबतीत नामनिर्देशित करील-सल्लागार समितीचा अध्यक्ष असेल.

(४) राज्य शासन सल्लागार समितीच्या सर्व सदस्यांची नावे **राजपत्रात** प्रसिद्ध करील.

(५) या अधिनियमान्वये केलेल्या नियमानुसार सल्लागार समितीच्या बैठकी आणि त्यासाठी अनुसरावयाची कार्यपद्धती यांचे विनियमन करण्यात येईल.

(६) सल्लागार समितीच्या सदस्यांना पदावधी, विहित करण्यात येईल, त्याचप्रमाणे असेल.

---

[1] सन १९७७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७, कलम ४ अन्वये मूळ कलमाऐवजी हे कलम दाखल करण्यात आले.

[1][(७) (राज्य शासनाचे प्रतिनिधित्व करणारा सदस्य नसेल अशा) सल्लागार समितीच्या सदस्यास समितीच्या बैठकींना उपस्थित राहण्यासाठी विहित करण्यात येईल अशा दरांनी प्रवास भत्ता व दैनिक भत्ता मिळेल.]

निरीक्षक व त्यांचे अधिकार.

१५. (१) मंडळास, या अधिनियमाच्या किंवा कोणत्याही योजनेच्या प्रयोजनार्थ, त्यास योग्य वाटतील अशा, विहित करण्यात आलेल्या अर्हता असणाऱ्या व्यक्तींची निरीक्षक म्हणून, नेमणूक करता येईल आणि त्यांच्या अधिकारितेच्या मर्यादा निश्चित करता येतील.

(२) राज्य शासनाने या बाबतीत केलेल्या नियमास अधीन राहून निरीक्षकास—

(अ) असंरक्षित कामगार कामावर ठेवण्यात आले असतील अशा किंवा ज्या कोणत्याही अनुसूचित नोकरीत असंरक्षित कामगारांना काम देण्यात येत असेल अशा कोणत्याही जागेत किंवा ठिकाणी, त्यास योग्य वाटेल अशा सहायकांसह, कोणतेही नोंदणीपुस्तक, वेतनविषयक अभिलेख अथवा कोणत्याही योजनेअन्वये ठेवणे किंवा प्रदर्शित करणे आवश्यक असेल अशा नोटीसा, यांची तपासणी करण्याच्या प्रयोजनार्थ कोणत्याही वाजवी वेळेमध्ये प्रवेश करता येईल आणि तपासणीसाठी त्या सादर करण्यास फर्माविता येईल ;

(ब) अशा कोणत्याही जागांमध्ये किंवा ठिकाणी आढळणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीची आणि जी तेथे कामावर ठेवलेला असंरक्षित कामगार आहे किंवा ज्यास तेथे काम देण्यात येते असा असंरक्षित कामगार आहे असे त्यास सकारण वाटेल अशा व्यक्तीची तपासणी करता येईल;

(क) असंरक्षित कामगाराला किंवा असंरक्षित कामगारांच्या गटाला कोणतेही काम देणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीस किंवा ज्यांना काम देण्यात आले असेल अशा व्यक्तींची नावे व पत्ते व उक्त कामासाठी दिलेली किंवा द्यावयाची रक्कम यासंबंधातील जी माहिती देणे त्याच्या अखत्यारीत असेल अशी कोणतीही माहिती देण्याबद्दल फर्माविता येईल;

(ड) जो अपराध मालकाने केला असल्याचे त्यास सकारण वाटत असेल अशा, या अधिनियमाखालील किंवा योजनेखालील अपराधीशी जी संबंधित असल्याचे त्यास वाटेल अशी नोंदणीपुस्तके, वेतनविषयक अभिलेख किंवा नोटीसा किंवा त्याचा भाग ताब्यात घेता येईल किंवा त्याच्या प्रती घेता येतील ; आणि

(ई) विहित करण्यात येतील अशा इतर अधिकारांचा वापर करता येईल :

परंतु, या कलमाच्या तरतुदींन्वये कोणालाही, ज्यामुळे तो स्वतः गुन्ह्यात गुंतविला जाईल अशा कोणत्याही प्रश्नांचे उत्तर देण्यास किंवा कोणतेही निवेदन करण्यास फर्माविता येणार नाही.

(३) या कलमान्वये नेमण्यात आलेला प्रत्येक निरीक्षक हा भारतीय दंड संहितेच्या कलम २१ च्या अर्थानुसार लोकसेवक असल्याचे मानण्यात येईल. १८६० चा ४५.

मुलांना नोकरीवर ठेवण्यास प्रतिषेध.

१६. कोणत्याही मुलास अनुसूचित नोकरीत काम करण्यास भाग पाडता येणार नाही किंवा त्यास तशी परवानगी देण्यात येणार नाही.

स्पष्टीकरण.– ‘मूल’ याचा अर्थ, ज्या व्यक्तीच्या वयाची चौदा वर्ष पूर्ण झाली नसतील अशी व्यक्ती असा आहे.

---

[1] सन १९७७ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७, कलम ५द्वारे पोट-कलम (७) समाविष्ट करण्यात आले.

[१]*[**१७.** या अधिनियमाद्वारे किंवा तद्न्वये शिक्षापात्र असणाऱ्या प्रत्येक अपराधाची न्याय-चोकशी (या अधिनियमाअन्वये तयार केलेल्या योजनेखाली शिक्षापात्र असणाऱ्या कोणत्याही अपराधासह तो अपराध) ज्या कामगार न्यायालयाच्या अधिकारितेच्या स्थानिक हद्दीत घडला असेल त्या कामगार न्यायालयाकडून करण्यात येईल. कामगार न्यायालयाने अपराधांची न्यायचौकशी करणे.

१९४७ चा मुंबई ११. **१७ अ.** कोणत्याही स्थानिक क्षेत्रासाठी, मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ अन्वये घटित करण्यात आलेले कामगार न्यायालय हे, या अधिनियमाच्या प्रयोजनांसाठीसुद्धा त्या क्षेत्रासाठी घटित केलेले कामगार न्यायालय असेल आणि तद्नुसार त्यास, उक्त अधिनियमाद्वारे किंवा तद्न्वये शिक्षापात्र असणाऱ्या कोणत्याही अपराधाची न्यायचौकशी करण्याच्या संबंधात जे अधिकार असतील तेच अधिकार या अधिनियमाद्वारे किंवा तद्न्वये शिक्षापात्र असणाऱ्या कोणत्याही अपराधाची न्यायचौकशी करताना असतील. मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियमाखालील कामगार न्यायालय हे या अधिनियमाखाली देखील कामगार न्यायालय असणे.

१७ ब. कोणतेही कामगार न्यायालय, निरीक्षकाने किंवा मंडळाकडून किंवा राज्या शासनाकडून याबाबतीत विशेषरीत्या प्राधिकृत करण्यात आलेल्या व्यक्तीने, लेखी तक्रार केल्याशिवाय या अधिनियमाद्वारे किंवा तद्न्वये शिक्षापात्र असणाऱ्या कोणत्याही अपराधाची दखल घेणार नाही. तक्रार केल्यानंतर अपराधाची दखल घेणे.

१७ क. (१) या अधिनियमामध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी— कामगार न्यायालयाकडून औद्योगिक न्यायालयाकडे अपील करणे.

(अ) कामगार न्यायालयाने सिद्धापराध ठरविले असेल त्याविरुद्ध दोषी ठरविलेल्या व्यक्तीकडून ;

(ब) कामगार न्यायालयाने दोषमुक्त ठरविले असेल त्याविरुद्ध फिर्यादीकडून ;

(क) कामगार न्यायालयाने ठोठावलेल्या शिक्षेत वाढ करण्यासाठी, राज्य शासनाकडून औद्योगिक न्यायालयाकडे अपील करता येईल.

(२) प्रत्येक अपील हे यथास्थिति, अपराधसिद्धीच्या दोषमुक्ततेच्या किंवा शिक्षा ठोठावल्याच्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या आत करण्यात येईल.

परंतु, औद्योगिक न्यायालयास, लेखी नमुद करावयाच्या पुरेशा कारणावरून, उक्त कालावधी संपल्यानंतरही अपिलास परवानगी देता येईल.

---

[१] सन १९८१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६२, कलम २ द्वारे कलम १७ ऐवजी ही कलमे दाखल करण्यात आली.

* सन १९८१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६२, याचे कलम ४ खालीलप्रमाणे वाचावेः—

" ४.या अधिनियमाद्वारे मुख्य अधिनियमात करण्यात आलेल्या सुधारणांचा, या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकास कोणत्याही न्यायालयात दाखल करण्यात आलेल्या व अनिर्णित असलेल्या कोणत्याही तक्रारी, अपिले, निर्देश, अर्ज किंवा इतर कामकाज यांवर कोणताही परिणाम होणार नाही व त्यांना त्या (सुधारणा) लागू होणार नाहीत आणि जणू काही हा अधिनियम संमत करण्यात आला नाही असे समजून, अशा तक्रारी, अपिले, निर्देश, अर्ज किंवा कामकाज हे पुढे चालू ठेवण्यात येऊन निकालात काढण्यात येईल ; व या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकापूर्वी कोणत्याही न्यायालयाने केलेली कोणतीही अपराधसिद्धी, दोषमुक्तता, दिलेली शिक्षा किंवा दिलेला इतर कोणताही निर्णय किंवा काढलेला आदेश, यांच्या बाबतीत करण्यात आलेले कोणतेही अपील, निर्देश, अर्ज किंवा इतर कार्यवाही ही, हा अधिनियम संमत करण्यात आला नाही असे समजने, अशा (अधिनियमाच्या) प्रारंभापूर्वी असे अपील, निर्देश, अर्ज किंवा अतर कामकाज दाखल करून घेण्यास सक्षम असलेल्या न्यायालयाकडून दाखल करून घेण्यात येईल व त्यांची सुनावणी करण्यात येऊन ते निकालात काढण्यात येईल." व्यावृती.

मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियमाखालील औद्योगिक न्यायालय हे या अधिनियमाखाली देखील औद्योगिक न्यायालय असणे.

१७ ड. मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ अन्वये घटित करण्यात आलेले औद्योगिक न्यायालय हे, या अधिनियमाच्या प्रयोजनांसाठी घटित केलेले औद्योगिक न्यायालय देखील असेल ; आणि तद्नुसार, त्यास उक्त अधिनियमान्वये कामगार न्यायालयाने केलेली किंवा कामगार न्यायालयाची कोणतीही कार्यावाही, निर्णय, अपराधसिद्धी, दोषमुक्तता, शिक्षा किंवा आदेश याविरुद्धची किंवा त्यासंबंधातील कोणतीही अपिले किंवा निर्देश दाखल करून घेण्याच्या बाबतीत जे अधिकार आहेत तेच अधिकार असतील. १९४७ चा मुंबई ११.

कामगार न्यायालयाचा व औद्योगिक न्यायालयाचा निर्णय कोणत्याही दिवाणी किंवा फोजदारी न्यायालयात प्रश्नास्पद न करणे.

१७ ई. (१) लगतपूर्ववर्ती कलमात तरतूद केली असेल त्याव्यतिरिक्त, कामगार न्यायालयाने दिलेला किंवा कामगार न्यायालयाचा कोणताही निर्णय, अपराधसिद्धीचा किंवा दोषमुक्ततेचा आदेश किंवा दिलेली शिक्षा किंवा दिलेला आदेश हा कोणत्याही दिवाणी किंवा फौजदारी न्यायालयात प्रश्नास्पद करता येणार नाही.

(२) औद्योगिक न्यायालयाने दिलेला कोणताही निर्णय किंवा काढलेला कोणताही आदेश हा कोणत्याही दिवाणी किंवा फोजदारी न्यायालयात प्रश्नास्पद करता येणार नाही.

कामगार न्यायालयाने व औद्योगिक न्यायालयाने तीन महिन्यांत प्रकरणे निकालात काढणे.

१७ फ. (१) कामगार न्यायालय, या अधिनिमाद्वारे किंवा तद्न्वये शिक्षापात्र असणाऱ्या अपराधाबद्दल त्याच्याकडे तक्रार करण्यात आल्याच्या दिनांकापासून, शक्या असेल तेथवर, तीन महिन्यांच्या आत त्या तक्रारीची सुनावणी करण्याचा व ती निकालात काढण्याचा प्रयत्न करील.

(२) औद्योगिक न्यायालय, त्यच्याकडे या अधिनियमाखाली कोणतेही अपील किंवा निर्देश करण्यात आल्याच्या दिनांकापासून, शक्य असेल तेथवर, तीन महिन्यांच्या आत त्या अपिलाची किंवा निर्देशाची सुनावणी करण्याचा व ते अपील किंवा निकालात काढण्याचा प्रयत्न करील.

मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियमाच्या इतर संबद्ध तरतुदी लागू असणे व त्यांचे अनुसरण करणे.

१७ ग. या अधिनियमात अन्यथा तरतूद करण्यात आली असेल त्या व्यतिरिक्त, या अधिनियमाद्वारे किंवा तद्न्वये शिक्षापात्र असलेल्या अपराधांच्या बाबतीत, कामगार न्यायालयाकडून करण्यात येणाऱ्या न्यायचौकशीत, औद्योगिक न्यायालयाकडून त्याच्याकडे करण्यात येणाऱ्या कोणत्याही अपिलांच्या किंवा निर्देशाच्या सुनावणीत व ते निकालात काढताना व इतर बाबतीत, मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ याची कलमे ८५, ८५-अ, ११० आणि ११८-ब याच्या व इतर संबद्ध तरतुदी, शक्य असेल तेथवर लागू होतील आणि या न्यायालयांकडून व संबंधित पक्षकारांकडून त्यांचे अनुसरण करण्यात येईल.] १९४७ चा मुंबई ११.

१९२३ चा ८. **१८.** कामगार नुकसानभरपाई अधिनियम, १९२३ याच्या तरतुदी आणि त्याखाली वेळोवेळी करण्यात आलेले नियम हे, हा अधिनियम लागू असेल अशा कोणत्याही अनुसूचित नोकरीत कामावर ठेवलेल्या [1][नोंदलेल्या असंरक्षित कामगारांना] योग्य त्या फेरफारांसह लागू होतील ; आणि त्या प्रयोजनार्थ ते त्या अधिनियमाच्या अर्थानुसार कामगार असल्याचे मानण्यात येईल ; आणि अशा कामगारांच्या संबंधात मालक याचा अर्थ, एखादे मंडळ अशा कोणत्याही कामगारास वेतन देत असेल त्या बाबतीत असे मंडळ आणि इतर कोणत्याही बाबतीत, अधिनियमात व्याख्या केल्याप्रमाणे मालक असा असेल. असंरक्षित कामगारांना कामगार नुकसानभरपाई अधिनियम लागू करणे.

१९३६ चा ४. **१९.** (१) वेतन देण्याबाबत अधिनियम, १९३६ (ज्याचा या कलमात यापुढे "उक्त अधिनियम" असा निर्देश करण्यात आला आहे) यामध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, राज्य शासनास, **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे, अया निदेश देता येईल की, उक्त अधिनियमाचे किंवा त्या अन्वये करण्यात आलेल्या निसमांचे सर्व किंवा कोणत्याही तरतुदी हा अधिनियम लागू असणाऱ्या [2][नोंदलेल्या असरंक्षित कामागारांच्या] संबंधात मालक याचा अर्थ, एखादे मंडळ अशा कोणत्याही कामगाराला वेतन देत असेल त्या बाबतीत असे मंडळ आणि इतर कोणत्याही बाबतीत, या अधिनियमात व्याख्या केल्याप्रमाणे मालक, [असा असेल या फेरबदलासह, हा अधिनियम लागू असणाऱ्या कोणत्याही कोणत्याही अनुसूचित नोकरीत कामावर ठेवलेल्या सर्व [3][नोंदलेल्या असरंक्षित कामागारांना] किंवा [1][नोंदलेल्या असरंक्षित कामागारांना]कोणत्याही वर्गास लागू होतील ; आणि उक्त अधिनियमाच्या तरतुदी अशा रीतीने लागू करण्यात आल्यावर, या अधिनियमान्वये नेमण्यात आलेला निरीक्षक, त्याच्या अधिकारितेच्या स्थानिक सीमांमध्ये, उक्त अधिनियमाच्या अशा तरतुदींच्या अंमलबजावणीच्या प्रयोजनार्थ, निरीक्षक असल्याचे मानण्यात येईल. वेतन देण्याबाबत अधिनियम, १९३६ कामगारांना लागू करणे.

(२) राज्य शासनास, केवळ सल्लागार समितीने तसा सल्ला दिला असेल तरच, तत्सम अधिसूचनेद्वारे, पोट-कलम (१) अन्वये काढण्यात आलेली कोणतीही अधिसूचना रद्द करता येईल किंवा तीत बदल करता येईल.

---

[1] सन १९७४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०, कलमे ३ व ४ याद्वारे "असंरक्षित कामागार" या मजकुराऐवजी हा मजकूर नेहमीकरिता दाखल करण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

[2] वरील अधिनियमाच्या कलमे ३ व ४ याद्वारे हा मजकूर दाखन केला व तो नेहमीकरिता दाखल करण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

[3] वरील अधिनियमाच्या कलमे ३ व ४ याद्वारे "असंरक्षित कामागार" या मजकुराऐवजी हा मजकूर नेहमीकरिता दाखल करण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

असंरक्षित स्त्री कामगारांना प्रसूति लाभ अधिनियम लागू करणे.

२०. प्रसूति लाभ अधिनियम, १९६१ (ज्याचा या कलमात यापुढे "उक्त अधिनियम" असा निर्देश करण्यात आला आहे.) या काहीही अंतर्भूत केलेले असले तरी, राज्य शासनास, **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे असा निदेश देता येईल की, उक्त अधिनियमाच्या किंवा तद्न्वये केलेल्या नियमांच्या सर्व किंवा कोणत्याही तरतुदी, ज्या कोणत्याही अनुसूचित नोकरीला हा अधिनियम लागू होतो त्या नोकरीत काम करण्याऱ्या [१][नोंदलेल्या असंरक्षित स्त्री कामगारांना] लागू होतील ; आणि त्या प्रयोजनार्थ उक्त अधिनियमाच्या अर्थानुसार त्या स्त्रिाया असल्याचे मानण्यात येईल ; आणि अशा स्त्रिायांच्या संबंधात, मालक याचा अर्थ, एखादे मंडळ अशा कोणत्याही स्त्रियांना वेतन देत असेल त्या बाबतीत, असे मंडळ व इतर कोणत्याही बाबतीत, या अधिनियमात व्याख्या केल्याप्रमाणे मालक असा असेल; आणि उक्त अधिनियमाची तरतूद अशा रीतीने लागू करण्यात आल्यावर या अधिनियमाअन्वये नेमण्यात आलेला निरीक्षक हा, त्याच्या अधिकारितेच्या स्थानिक सीमांमध्ये, उक्त अधिनियमाच्या अशा तरतुदीच्या अंमलबजावणीच्या प्रयोजनार्थ निरीक्षक असल्याचे मानण्यात येईल. १९६१ चा ५३.

विवंक्षित प्रकरणी इतर विधिखालील हक्क व विशेषाधिकार यांवर परिणाम न होणे.

२१. या अधिनियमातील कोणत्याही मजकुरामुळे कोणत्याही अनुसूचित नोकरीत काम करणाऱ्या कोणत्याही [२][नोंदलेल्या असंरक्षित स्त्री कामगारास] हा अधिनियम अमलात येईल त्या दिनांकास, इतर कोणताही फायदा, संविदा, रूढी किंवा परिपाठ याअन्वये जे कोणतेही हक्क किंवा विशेषाधिकार मिळण्याचा अधिकार असेल त्या हक्कावर किंवा विशेषाधिकारांवर, जर असे हक्क किंवा विशेषाधिकार व हे या अधिनियमान्वये व योजनेन्वये त्यास जे मिळण्याचा अधिकार प्राप्त होईल अशा हक्कापेक्षा किंवा विशेषाधिकारापेक्षा जास्त फायदेशीर असतील तर, परिणाम होणार नाही :

परंतु अशा कामगारास, सल्लागार, या अधिनियमाच्या तरतुदीन्वये व योजने अन्वये कोणतेही तत्सम फायदे मिळण्याचा हक्क असणार नाही.

सूट.

२२. राज्य शासनास, सल्लागार समितीशी विचारविनिमय केल्यानंतर, **राजपत्रातील,** अधिसूचनेद्वारे, आणि तीत विनिर्दिष्ट करण्यात येतील अशा शर्तीस अधीन राहून आणि अशा मुदतीपर्यंत, कोणत्याही अनुसूचित नोकरीत किंवा कोणत्याही अनुसूचित नोकरीच्या कोणत्याही आस्थापनेत किंवा कोणताही वर्ग किंवा कोणत्याही वर्गास, जर राज्य शासनाच्या मते असे सर्व असंरक्षित कामागार किंवा कामागाराचा वर्ग किंवा कामगारांचे वर्ग यांस, हा अधिनियम किंवा त्या अन्वये तयार करण्यात आलेली कोणतीही योजना यानुसार किंवा तद्न्वये, अशा असंरक्षित कामगारांसाठी तरतूद करण्यात आलेल्या फायद्यापेक्षा एकंदरीत पाहता कमी फायदेशीर नसणारे लाभ मिळत असतील तर, या अधिनियमाच्या सर्व किंवा कोणत्याही तरतुदी किंवा त्या अन्वये करण्यात आलेली योजना यांच्या अंमलबजावणीतून सूट देता येईल :

परंतु, अशी कोणतीही अधिसूचना काढण्यापूर्वी, राज्य शासन अशी अधिसूचना काढण्याच्या आपल्या उद्देशासंबंधीची नोटीस प्रसिद्ध करील आणि त्या बाबतीत हरकती व सूचना मागवील आणि अशी कोणतीही अधिसूचना, हरकतीचा व सूचनांचा विचार करण्यात येईपर्यंत व ती नोटीस **राजपत्रात** प्रथम प्रसिद्ध केल्याच्या दिनांकापासून एक महिन्याची मुदत समप्त होईपर्यत काढण्यात येणार नाही :

परंतु आणखी असे की, राज्य शासनास **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे कोणत्याही वेळी विनिर्दिष्ट करावयाच्या कारणावरून, पूर्वोक्त अधिसूचना विखंडित करता येईल.

---

[१] सन १९७४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०, कलम ५ द्वारे हा मजकूर दाखल करण्यात व तो नेहमीकरिता दाखल करण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

[२] वरील अधिनियमाच्या कलम ६ द्वारे हा मजकूर हा दाखल करण्यात आला व तो नेहमीकरिता दाखल करण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

२३. (१) राज्य शासनास कोणत्याही मंडळच्या किंवा योजनेच्या कामकाजाची तपासणी किंवा चौकशी करण्यासाठी, आणि त्या बाबतीत राज्य शासनास अहवाल सादर करण्यासाठी कोणत्याही व्यक्तीची, कोणत्याही वेळी, नेमणूक करता येईल. मंडळाच्या कामकाजाची चौकशी.

(२) तपासणीचे किंवा चौकशीचे काम योग्य प्रकारे करणे शक्य व्हावे म्हणून, अशा रीतीने नेमण्यात आलेल्या व्यक्तीस मंडळ सर्व सोयी उपलब्ध करून देईल आणि तिला आवश्यक असतील अशी मंडळाच्या ताब्यातील कागदपत्रे, हिशेब किंवा माहिती तिला पुरवील.

(३) कोणत्याही मंडळाच्या किंवा योजनेच्या कामकाजाची तपासणी किंवा चौकशी करण्यासाठी अशा रितीने नेमलेल्या कोणत्याही व्यक्तीस, या अधिनियमाअन्वये नेमलेल्या निरीक्षकाच्या सर्व अधिकारांचा वापर करता येईल.

२४. (१) कलम २३, पोट-कलम (१), मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या अहवालाचा विचार केल्यानंतर किंवा अन्यथा, राज्य शासनाचे जर असे मत होईल की, — मंडळाचे अधिक्रमण.

(अ) मंडळ आपली कामे पार पाडण्यास असमर्थ आहे ; किंवा

(ब) मंडळाने आपली कामे पार पाडण्यात सतत कसूर केली आहे किंवा आपल्या अधिकारांचा अतिक्रम किंवा दुरुपयोग केला आहे ;

तर राज्य शासनास, **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे, मंडळाचे अधिक्रमण येईल आणि अधिक्रमणाच्या दिनांकापासून बारा महिन्यांच्या मुदतीत, विहित करण्यात आलेल्या रितीने मंडळ घटित करता येईल. तत्सम अधिसूचनेद्वारे पुरेशा कारणांवरून, अधिक्रमणाची मुदत जास्तीत जास्त सहा महिन्यांपर्यंत वाढविता येईल :

परंतु, खंड (ब) मध्ये उल्लेखिलेल्या कारणांपैकी कोणत्याही कारणांवरून या पोट-कलमाखालील अधिसूचना काढण्यापूर्वी राज्य शासन, मंडळाचे अधिक्रमण का करण्यात येऊ नये याबद्दलचे कारण दाखविण्याची मंडळास वाजवी संघी देईल आणि मंडळाची कोणतीही स्पष्टीकरणे व कोणतेही आक्षेप असल्यास, त्यांचा विचार करील.

(२) मंडळाचे अधिक्रमण करण्यात आल्यानंतर आणि ते पुनर्घटित करण्यात येईतोपर्यंत, या अधिनियमाखालील मंडळाचे अधिकार, कर्तव्ये व कामे ही राज्य शासनाकडून किंवा या प्रयोजनाकरिता राज्य शासन नेमील अशा अधिकाऱ्याकडून किंवा अधिकाऱ्यांकडून वापरण्यात आणि पार पाडण्यात येतील.

(३) मंडळाचे अधिक्रमण होईल तेव्हा पुढील परिणाम होतील, म्हणजेच,—

(अ) मंडळाचे सर्व सदस्य, पोट-कलम (१) खालील अधिसूचनेच्या प्रसिद्धीच्या दिनांकापासून आपली पदे सोडतील;

(ब) मंडळास ज्यांचा वापर करता येईल असे सर्व अधिकार किंवा पार पाडता येतील अशी सर्व कामे, अधिक्रमणाच्या मुदतीत, अधिसूचनेत विनिर्दिष्ट करण्यात येतील अशा व्यक्तींकडून वापरण्यात किंवा पार पाडण्यात येतील;

(क) मंडळाकडे निहित असलेले सर्व निधी व इतर मालमत्ता अधिक्रमणाच्या मुदतीत राज्य शासनाकडे निहित होईल आणि मंडळाचे पूनर्घटन झाल्यावर, असे निधी व मालमत्ता, मंडळाकडे पुन्हा निहित होईल.

संविदाद्वारा त्याग.

२५. ज्या संविदेद्वारे किंवा कराराद्वारे [१][नोंदलेल्या असंरक्षित कामगाराने] या अधिनियमान्वये किंवा कोणत्याही योजनेअन्वये करण्यात आलेला कोणताही हक्क किंवा त्याला मिळणारा कोणताही विशेषाधिकार किंवा सवलत सोडून दिली असेल अशी, या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी किंवा त्यानंतर करण्यात आलेली कोणतेही संविदा किंवा करार निरर्थक होईल आणि अशा संविदेमुळे किंवा करारामुळे तो असा हक्क किंवा विशेषाधिकार किंवा सवलत यापासून वंचित होतो असा जेथवर उक्त संविदेवरून किंवा करारावरून अर्थ अभिप्रेत असेल तेथवर अशी संविदा किंवा करार परिणामक्षम असणार नाही.

अनुसूचीची सुधारणा.

२६. राज्य शासनास, तसे करण्याबद्दलच्या आपल्या इराद्याची, तीन महिन्यांपेक्षा कमी नसेल इतक्या मुदतीची नोटीस देणारी अधिसूचना **राजपत्रात** प्रसिद्ध केल्यानंतर, तत्सम अधिसूचनेद्वारे या अधिनियमाच्या तरतुदी जिच्या बाबतीत लागू व्हावेत असे शासनाचे मत होईल अशा, [२][या अनुसूचीच्या कोणत्याही बाबीत फेरबदल करता येईल किंवा] कोणत्याही नेकरीची अनुसूचीत भर घालता येईल आणि त्यानंतर या अधिनियमाच्या तरतुदी, अशा [३][फेरबदल केलेल्या किंवा भर घातलेल्या नोकरीस लागू] होतील.

अपराधाबद्दल सर्वसाधारण शास्ती.

२७. या अधिनियमात अन्यथा स्पष्टपणे तरतूद केली असेल त्या व्यतिरिक्त, या अधिनियमाच्या किंवा तद्न्वये केलेल्या कोणत्याही नियमाच्या कोणत्याही तरतुदींचे उल्लंघन करणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीस, [४][कामगार न्यायालयाकडून किंवा औद्योगिक न्यायालयाकडून] दोषी ठरविण्यात आल्यानंतर, पाचशे रुपयांपर्यंत वाढविता येऊ शकेल एवढी द्रव्यदंडाची शिक्षा होईल आणि अशा रितीने उल्लंघन करण्याचे चालू ठेवल्याच्या बाबतीत, असे उल्लंधन करण्याचे चालू राहिले असेल अशा प्रत्येक दिवसाकरिता दर दिवशी शंभर रुपयापर्यंत वाढविता येऊ शकेल एवढी आणखी द्रव्यदंडाची शिक्षा होईल.

या अधिनियमान्वये केलेल्या कार्यवाहीस संरक्षण.

[५][**२७** (अ) हा अधिनियम किंवा तद्न्वये केलेली कोणतीही योजना किंवा कोणताही नियम किंवा आदेश यानुसार सद्भावनेने केलेल्या किंवा करण्याचा इरादा असलेल्या कोणत्याही गोष्टीबद्दल राज्य शासन किंवा मंडळ किंवा मंडळाचा किंवा सल्लागार समितीचा अध्यक्ष, सचिव किंवा कोणताही सदस्य, कोणताही निरीक्षक किंवा मंडळाचे इतर कोणतेही अधिकारी यांच्याविरुद्ध कोणताही दावा, खटला किंवा इतर वैद्य कार्यवाही दाखल करता येणार नाही.]

नियम.

२८. (१) राज्य शासनास, **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे आणि पूर्व प्रसिद्धीच्या शर्तीस अधीन राहून, या अधिनियमाची प्रयोजने पार पडण्यासाठी नियम करता येतील.

(२) या अधिनियमाखालील प्रत्येक योजना आणि या कलमाअन्वये करण्यात आलेला नियम, तो करण्यात आल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर राज्य विधानमंडळाचे अधिवेशन चालू असताना, एकाच अधिवेशन किंवा लागोपाठच्या किंवा अधिवेशनात, एकूण तीस दिवसांची होईल एतक्या मुदतीकरिता, राज्य विधानमंडळाच्या प्रत्येक सभागृंहापुढे ठेवण्यात येईल आणि ज्या अधिवेशनात तो अशा रितीने ठेवण्यात आला असेल ते अधिवेशन किंवा त्याच्या लगतनंतरचे अधिवेशन समाप्त होण्यापूर्वी, त्या योजनेत किंवा नियमात कोणताही तरतूद अथवा नियम करू नये म्हणून दोन्ही सभागृहे कबूल होतील तर राजपत्रात अधिसूचना प्रसिद्ध करण्यात आल्याच्या दिनांकापासून, योजना किंवा अशी तरतूद किंवा नियम, यथास्थिति, अशा फेरबदल केलेल्या स्वरूपातच अमलात येईल किंवा अमलात येणार नाही ; तथापि, असे फेरबदल किंवा विलोपन यामुळे उक्त योजना, तरतूद किंवा, यथास्थिति, नियम याअन्वये पूर्वी केलेल्या किंवा करण्याचे वर्जिलेल्या कोणत्याही गोष्टीच्या विधिग्राह्यतेस बाध येणार नाही.

---

[१] सन १९७४ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०, कलम ७ द्वारे हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला आणि तो नेहमी करिता समाविष्ट करण्यात आला असल्याचे समजण्यात येईल.

[२] सन १९७२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७, कलम ५ द्वारे हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला.

[३] वरील अधिनियमाच्या कलम ५ द्वारे "अशा नोकरीस लागू" या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

[४] सन १९८१ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६२, कलम ३ द्वारे हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

[५] सन १९७२ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २७, कलम ६ द्वारे कलम २७ (अ) समाविष्ट करण्यात आले.

अनुसूची

[कलम २ (९) पहा]

१. माल भरणे, तो उतरविणे, रचणे, त्याचे ने-आण करणे, त्याचे वजन व मापन करणे किंवा अशा कामाच्या पूर्वतयारीची किंवा आनुषंगिक कामे करून, अशा प्रकारचा इतर कामांसंबंधातील लोखंड व पोलाद किंवा दुकान यातील नोकरी.

२. माल भरणे, तो उतरवणे, रचणे, त्याची ने-आण करणे, त्यांचे वजन व [१][मापन करणे, फायलिंग, शिवणे, पृंथक्करण करणे, स्वच्छ करणे] किंवा अशा कामाच्या पूर्वतयारीची किंवा आनुषंगिक कामे धरून, अशा प्रकारच्या इतर कामासंबंधातील कापड व कापूस बाजार किंवा दुकाने यांतील नोकरी.

३. माल भरणे, तो उतरवणे, रचणे, त्यांची ने-आण करणे, त्याचे वजन व मापन करणे किंवा अशा कामाच्या पूर्वतयारीची किंवा आनुषंगिक कामे धरून, अशा प्रकारच्या इतर कामासंबंधातील गोद्यांमधील नोकरी ; परंतु यामध्ये गोदी कामगार (नोकरीचे नियमन) अधिनियम, १९४८ याच्या अर्थानुसार गोदी कामगारांच्या नोकरीचा अंतर्भाव होणार नाही.

४. माल भरणे, तो उतरवणे, रचणे, त्याची ने-आण करणे, त्याचे वजन व [१][मापन करणे, फायलिंग, शिवणे, पृथक्करण करणे, स्वच्छ करणे] किंवा अशा कामाच्या पूर्वतयारीची किंवा, आनुषंगिक कामे धरून अशा प्रकारच्या इतर कामासंबंधातील किराणा बाजार किंवा दुकाने यांतील नोकरी.

५. माल भरणे, तो उतरविणे, रचणे, त्याची ने-आण करणे, त्याचे वजन व [१][मापन करणे, फायलिंग, शिवणे, पृथक्करण करणे, स्वच्छ करणे] किंवा अशा कामाच्या पूर्वतयारीची किंवा आनुषंगिक कामे धरून, अशा प्रकारच्या इतर कामासंबधातील, या अनुसूचीच्या इतर कोणत्याही नोंदीखाली न येणारी, बाजारातील आणि काराखान्यातील व इतर आस्थापनातील नोकरी.

६. रेल्वे प्राधिकरणांकडून जे कामावर ठेवण्यात आले नसतील अशा कामगाराकडून करण्यात येणारी, माल भरणे, तो उतरविणे, रचणे, त्याची ने-आण करणे, त्याचे वजन व मापन करणे किंवा अशा कामाच्या पूर्वतयारीची किंवा आनुषंगिक कामे धरून, अशा प्रकारच्या इतर कामासंबधातील, रेल्वे आवारातील किंवा मालाच्या छपऱ्यांमधील नोकरी.

७. सार्वजनिक वाहतुकीच्या वाहनात माल भरणे किंवा त्यामधून तो उतरविणे व त्या कामाशी आनुषंगिक व संबंधित असेल असे इतर कोणतेही काम यासंबंधातील नोकरी.

---

[१] शासकीय अधिसूचना, उद्योग व कामगार विभाग, क्रमांक : यूडब्ल्यूए. १२७२/१६५८००/एलएबी-चार, दिनांक ६ एप्रिल १९७३ द्वारे हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला.

८. माल भरणे, तो उतरविणे, रचणे, त्याची ने-आण करणे, त्याचे वजन व [१][मापन करणे, फायलिंग, शिवणे, पृथक्करण करणे, स्वच्छ करणे] किंवा अशा कामाच्या पूर्वतयारीची किंवा आनुषंगिक कामे धरून, त्या संबधातील भाजीपाला बाजारातील (कांदे व बटाटा यासह) नोकरी.

९. माल भरणे, तो उतरविणे, रचणे, त्याची ने-आण करणे, त्याचे वजन व [१][मापन करणे, फायलिंग, शिवणे, पृथक्करण करणे, स्वच्छ करणे] किंवा अशा कामाच्या पूर्वतयारीची किंवा आनुषंगिक कामे धरून, अशा प्रकारच्या कामासंबंधात, महाराष्ट्र कृषि उत्पन्न खरेदी-विक्री (नियमन) अधिनियम, १९६३ अन्वये स्थापन करण्यात आलेल्या बाजारातील किंवा दुय्यम बाजारातील नोकरी.

१०. खोकी तयार करण्याच्या कामातील किंवा इमारती लाकूड बाजारातील नोकरी.

११. मिठागरांमधील नोकरी.

१२. मच्छीमारी उद्योगातील नोकरी.

१३. अन्नधान्याच्या गोदामात माल भरणे, तो उतरविणे, आणि त्याची ने-आण करणे [२][अन्नधान्यांचे पृथक्करण करणे व ते स्वच्छ करणे, पोत्यात अन्नधान्य भरणे आणि अशी पोती शिवणे]किंवा अशा प्रक्रारच्या कामाशी आनुषंगिक व संबंधित असेल अशी नोकरी.

[३][१४. माल स्वच्छ करणे, त्याचे पृथक्करण करणे, भरणे, तो उतरविणे, रचणे, त्याची ने-आण करणे, वजन करणे, मापन करणे, शिवणे, कांदे किंवा काद्यांची पोती भरणे आणि अशा कामाच्या पूर्वतयारीची किंवा आनुषंगिक किंवा अशी कामे धरून, अशा प्रकारच्या कामासंबंधात असलेल्या आस्थापनातील नोकरी.]

---

[१] शासकीय अधिसूचना, उद्योग व कामगार विभाग, क्रमांक : यूडब्ल्यूए. १२७२/१६५८००/एलएबी-चार, दिनांक ६ एप्रिल १९७३ अन्वये हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

[२] वरील अधिसूचनेद्वारे हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

[३] शासकीय अधिसूचना, उद्योग व कामगार विभाग, क्रमांक : यूडब्ल्यूए. १०८२/सीआर-१००३८/एलएबी-५, दिनांक २ नोव्हेंबर १९८४ द्वारे ही नोंद जादा दाखल करण्यात आली.

शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई